

De Synthese in den
Oorlog
Door Mr DJ De Geer
2008.02.21.009
Van Gybland Oosterhoff
Brochure (16 Pages)

EEN WOORD VOORAF.

Een kort persoonlijk woord moge voorafgaan.

Een woord, dat vreemd is aan den inhoud van het geschrift, maar waartoe, nu de gelegenheid zich bood, de schrijver zich gedrongen gevoelde.

* * *

In Mei 1940 heb ik het land verlaten. Niet als „réfugié”. Maar als Minister.

Indien ik geen Minister ware geweest, had ik het land niet verlaten.

Een consequentie hiervan was, dat, toen ik als Minister was afgetreden, mijn plaats weer in het land was.

Mijn terugkeer was dus consequent en normaal.

Ik heb dan ook uitsluitend getwijfeld aan de **mogelijkheid** van mijn terugkeer, niet aan de juistheid daarvan.

Toen de mogelijkheid bleek te bestaan, heb ik de consequentie van mijn aftreden getrokken en mij als ambteloos burger begeven naar het land, dat ik als ambteloos burger in Mei 1940 **niet** verlaten zou hebben.

Wie zich over mijn terugkeer verwonderd heeft, vinde in deze weinige woorden de toelichting.

* * *

Ik duid niemand euvel, dat hij een ander inzicht heeft, maar stel wél prijs op eerbiediging van het mijne.

Politieke betekenis had mijn terugkeer niet.

Er waren menschen, die vreesden dat er politieke betekenis achter gezocht zou worden en die mij daarom terugkeer ontrieden.

Jhr Mr D. J. DE GEER

DE SYNTHESE IN DEN OORLOG

*

*Overwin het
kwade door het goede
Romeinen 12:21*

Uitgave van
D. van Sijn & Zonen - Rotterdam
1942

Prijs 30 cents

Ik was van een andere zienswijze, doch respecteerde de hunne. Dat zij dit de mijne niet hebben gedaan en — nog wel in een situatie waarin verweer onmogelijk was — mijn houding in een onjuist licht hebben gesteld, heeft mij pijnlijk getroffen.

Ik wil aannemen, dat misverstand en oorlogsbevangenheid daaraan deel hebben gehad. Daar bovendien de nauwkeurige tekst der aantijging mij niet bekend werd, omdat ik de zaak van derden ver-
nam, moet ik mij van een te positief oordeel onthouden.

Overigens is een concreet verweer ook nu nog onmogelijk. Reeds wegens de beperking die de oorlogstoestand oplegt. Ik hoop, dat eerlang de tijd zal aanbreken, waarop het „hoor en wederhoor” in vollen omvang zal kunnen worden toegepast.

In afwachting daarvan wil ik de onverdiende blaam, die mij tref, aanvaarden als een heilzaam tegenwicht tegen den onverdienden lof, die mij vaak in mijn leven is gebracht. „Het is goed,” zegt Thomas à Kempis in zijn „Navolging van Christus”, „dat men somtijds kwaad en slecht van ons denkt, ook als onze handelingen en voornemens goed zijn. Dat bevordert de ware nederigheid en bewaart ons voor ijdel roem.”

* * *

Slechts moge, ter rechtzetting van enkele der verhalen die hier te lande hebben geloopt, nog worden meegedeeld:

dat ik op 3 September 1940 ben afgetreden als Minister; op 5 November 1940 naar Portugal ben gevlogen; daar drie maanden heb vertoefd in de kustplaats Estoril en op 4 Februari 1941 per vliegtuig naar Barcelona ben gegaan, op 5 Februari per vliegtuig naar Berlijn, en op 6 Februari per D-trein naar den Haag. Deze route van Portugal naar Holland was de éénig-mogelijke, wilde men vlug en zonder veel omslag de reis volbrengen, en werd dan ook door tal van „gestrande” Hollanders gekozen; anderen, die per spoor trein door Frankrijk gingen, deden daar een kleine 14 dagen over.

Februari 1942.

DE GEER.

DE SYNTHESE IN DEN OORLOG.

De beschaafde wereld is op weg naar zelfvernietiging.

In steeds onbesuisder vaart, waarbij alle remmen en teugels zijn losgeslagen.

Kan zij niet de wijsheid hebben dit in te zien en de kracht om aan dien hellegang een eind te maken?

Het antwoord zou bevestigend kunnen zijn, wanneer één oogenblik de wereld zich als een geheel kon zien, waarvan alle deelen bij elkaars bestaan en welvaart belang hebben.

Zoolang dat oogenblik niet intreedt en het ééne deel meent zijn toekomst op de ineenstorting van het andere te kunnen bouwen, bestaat er weinig hoop.

Vernietiging blijft dan het doel.

Weliswaar éézijdige vernietiging.

Maar wederzijds nagestreefd.

Met een pariteit van krachten, die, hoe ook de afloop zal zijn, voor allen het ergste doet vreezen.

* * *

Een oorlog, als thans de krachten der beschaafde wereld verteert, heeft de menscheit tot dusver niet gekend.

Alle vijf werelddeelen zijn er in betrokken. Op zich zelf is dit ook tevoren wel het geval geweest. Maar niet op de wijze van nu. Landen, ver buiten het eigenlijke gevechtsterrein gelegen, deden toen weliswaar formeel mee, en leverden ook wel eenige bijdrage tot den strijd, maar van een „totaal” oorlogvoeren was bij hen geen sprake. Het leven ging er grootendeels zijn gewonen gang. Thans zijn zij volledig ingeschakeld. Over de geheele wereld woedt nu een krijg, die allen weerbaren man, allen rijkdom, alle bedrijfs-capaciteit, alle energie van alle toonaangevende naties opeischt en uitnergelt.

Erger is nog het volgende.

Niet alleen de omvang, ook het wapentuig van dezen oorlog is zonder voorbeeld in de geschiedenis. Te land, ter zee en in de lucht heeft de technische vooruitgang mogelijkheden van verwoesting en verdelging geschapen als waarvan tevoren slechts in de geschriften van enkele fantasien gedroomd werd. De maximum-paerstatie is daarbij nog niet bereikt en zal in afzienbaren tijd niet bereikt worden. De wetenschap heeft in de laatste eeuw wonderen verricht ter verrijking van het leven. Zij vindt in den oorlogstoestand, die

het nationaal zelfbehoud tot inzet heeft, prikkel tot nog grooter wonderen in dienst van den dood.

Hoe lang dit alles zal voortgaan, weet niemand. Een Amerikaans spreker — de bekende Lindberg — heeft destijds voorspeld, dat, indien straks ook **zijn** land actief aan den oorlog zou deelnemen (een onderstelling, die sindsdien werkelijkheid is geworden), deze „strijd van continenten” den levensduur van „eenige generaties” zou vullen. Overdrijving moge daarin schuilen, en de uitlating zelve moge misschien ook slechts als boutade bedoeld zijn, weinig twijfel behoefte te bestaan, wát de toekomst zal zijn, indien ook nog maar b.v. gedurende een half dozijn jaren de tegenwoordige krijg met het thans te vervaardigen vernielingsapparaat in stijgende felheid zal worden voortgezet.

En de kans dáárop is niet gering.

Een steeds voortgaande uitbreiding van het oorlogsapparaat, met steeds nieuwe verwachtingen voor eigen zegepraal, en steeds nieuwe occulte voorspellingen van een plotseling einde op een al dan niet tevoren aangegeven datum, zullen er zooveel doenlijk den moed inhouden. Inmiddels zullen zich de jaren aaneenrigen, de volkskrácht alom verschrompelen, en de afbraak der wereld voortgaan, tot het tijdstip waarop niets meer af te breken zal zijn.

Dan zal de vijand mogelijk verpletterd zijn, maar op de wijze waarop Simson in zijn laatste ure de Filistijnen verpletterde ...

* * *

Het is de hoogste tijd tot bezinning te komen.

Iedere dag uitstel van een overleg, dat tenslotte tòch zal moeten komen, verkleint de kans uit de rookende puinhoopen iets te redden waarop een nieuwe toekomst kan worden opgebouwd.

Maar is overleg, met eenige kans van slagen, dan mogelijk?

Indien men het oog niet richt op wat vóór den oorlog scheide — en nog veel minder natuurlijk op wat tijdens den oorlog de scheiding verdiepte — maar op wat ná den oorlog zijn zal, dan behoefte die vraag gelukkig niet in wanhoop te worden gesteld.

Dat na den oorlog veel dingen anders zullen wezen dan tevoren, daarover is men het in alle landen ééns geworden.

Een duidelijke omschrijving, wat anders zal zijn, en hoe het dan wezen zal, is nog weinig gegeven.

Misschien is dáárover ook minder overeenstemming.

Maar er is één verandering — en juist ééne, die de internationale

politiek raakt — waaraan nauwelijks getwijfeld wordt: **Na den huidige oorlog zullen de volken in groter verband leven dan tot dusver.**

De toestand van volstrekte souvereiniteit van een onbepaald aantal naast elkaar en geheel los van elkaar levende staten, zooals wij dien tot nu toe hebben gekend, zal zich niet handhaven.

De voornaamste tegenvoetters in dezen oorlog zijn op dit punt eenstemmig.

Het Engelsche dagblad de „Times”, in zulke zaken gewoonlijk de spreekbuis der Regeering, heeft het aldus uitgedrukt: „Politieke noch economische zelfstandigheid in den ouden zin van het woord zal in de toekomst nog mogelijk zijn voor de afzonderlijke staten van Europa.”

Een Duitsch blad sprak van: „samenwerking op grond van de stijgende afhankelijkheid, welke de betrekkingen tusschen de verschillende volken van Europa onderling bepaalt.”

Er zal in dit opzicht dan ook een merkwaardige tegenstelling zijn tusschen het resultaat van den vorigen oorlog en dat van den tegenwoordigen. **En dit onverschillig hoe de afloop van den huidige krijg zijn zal.**

Bij den vrede van Versailles werden tal van nieuwe soevereine staten gesticht, waarvan sommige — zooals het gedecimeerde Oostenrijk — zelfs nauwelijks levensvatbaarheid hadden en nagenoeg alle als 't ware vóórbestemd waren nieuwe vrijingsobjecten en staketsels in het internationaal ruilverkeer te vormen. De komende vrede zal staan in het teeken van saambinding der staten, hun inschakeling in een grooter geheel, zonder dat dit aan hun vrijheid en gelijkgerechtigdheid binnen dat geheel zal behoeven tekort te doen.

Hoe de nieuwe „grootere eenheden” zullen zijn samengesteld, weten wij nu nog niet. Met het karakter, de geschiedenis en de behoefte van elke natie, ook de kleine, zal daarbij vanzelf rekening zijn te houden. Maar wél weten wij, dat er in elk geval, op breedere voet dan thans, groepsvorming onder de volken zal zijn. Een groepsvorming, die zoowel politiek als economisch georiënteerd zal zijn en waaraan geen natie, allermint een kleine, zich op den duur zal kunnen onttrekken. Reeds omdat wie onder de gewijzigde verhoudingen in steriel isolement heil zou willen zoeken, zijn economisch bestaan in gevaar zou brengen.

Welke oorzaken dezen drang naar groepsvorming hebben bevorderd, behoefte hier niet uitvoerig te worden nagegaan. Er zijn economische en politieke oorzaken. Tusschen die beide komt trouwens een steeds nauwer verband te liggen.

Slechts op ééne oorzaak — een secondaire, maar toch belangrijke — moge in dit verband kort de aandacht worden gevestigd. Bedoeld wordt: de uitholling van het tot dusver gangbare neutraliteitsbegrip.

Die uitholling kwam langs verschillende wegen. Vooreerst is er zelfs geen eenstemmigheid meer, wat — in tijd van oorlog — onder „neutraliteit” te verstaan is. De klassieke leer, dat zij slechts de staatkundige gestie van de Regeering raakt, niet de uitlatingen van particuliere personen, is ernstig aangevochten. Verdedigd is de stelling, dat in een waarlijk neutraal land de pers zich van het uitspreken van voorkeur voor één der partijen behoort te onthouden en dat, zoo zij dit niet vrijwillig doet, het gouvernement haar daartoe behoort te nopen. Een gouvernement, dat ten dezen nalatig blijft, — zoo werd gemeend — schiet in de handhaving zijner neutraliteit tekort.

Is reeds op die wijs de neutraliteit tot een weinig omlijnd begrip gemaakt, nog meer zwevend werd haar inhoud, toen ook voor de Regeeringsgestie niet steeds dezelfde normen van toelaatbaarheid bleken te gelden. Groote en ver van het eigenlijke oorlogsterrein verwijderde mogendheden konden zich, neutraal blijvend, soms allerlei veroorloven — tot eenzijdige wapenleveranties en inbeslagnemingen toe — wat in een kleineren en in den stormhoek gelegen staat, zonder iemands tegenspraak, als een schending van zijn neutraliteit zou zijn beschouwd. Evenals op zoo menig ander punt werden ook op het onderhavige de nauwkeurig vastgestelde regelen van het volkenrecht overvleugeld door een soort gewoonterecht. De juridische constructie week terug voor de politieke nuttigheid.

Daar kwam dan bij, dat het economisch karakter van de oorlogvoering allengs in die mate werd toegespitst, dat het ook voor de meest bona fide zijnde neutrale mogendheid, ook bij haar meest onschuldige leveranties, nauwelijks meer mogelijk was verwijten te ontgaan, van beide zijden, over schending harer neutraliteit. Voor een neutraal land, dat zonder ruil van goederen niet leven kan, wekte dit het voortdurend gevaar, in conflict te komen met de opvattingen der belligerente partijen, hetzij doordat deze voor zichzelf een ruimeren toevoer wenschten, hetzij doordat zij bezwaar maakten tegen een te ruimen toevoer aan den tegenstander.

Afgezien van al het vorige, is in den huidigen oorlog een schel licht geworpen op nog een andere zijde van het vraagstuk.

Ernstige twijfel is uitgesproken, of de moderne oorlogsuitrusting het voor een kleine mogendheid nog wel mogelijk maakt, met eenige

kans op succes haar neutraliteit gewapenderhand te verdedigen. Die twijfel is geopperd aan beide zijden van het oorlogsfront. Ook aan de westelijke zijde.

Het reeds geciteerde dagblad de „Times” schreef in zijn nummer van 13 Juli 1940 daarover een uitvoerig artikel, waarvan de conclusie aldus luidde:

„Het gewijzigd karakter van den oorlog heeft een eind gemaakt aan de neutraliteit als een toevlucht voor kleine Staten. In den tijd, waarin het geweer een aanvalswapen was en een vesting een afdoende verdediging, kon een klein land zijn grenzen lang genoeg vasthouden om een aanvallers wat te denken te geven, inzonderheid indien de aanvallers tegelijk gewikkeld was in een strijd tegenover machtiger vijanden elders. Zelfs in 1914 waren de dappere, verdragende, daden van het Belgische leger een wezenlijke factor in den veldtocht welke eindigde in de overwinning aan de Marne. In 1940 kon Nederlandsche en Belgische weerstand, ofschoon niet minder dapper geboden, in enkele dagen — bijna in enkele uren — worden verpletterd door lucht- en mechanische krachten en nauwelijks van invloed zijn op het verloop van den slag. Onder zulke omstandigheden verliezen de hulpbronnen van een klein land hun afschrikwekkende werking. Neutraliteit, evenals iedere andere soort van buitenlandsche politiek, is doelloos en gevaarlijk tenzij zij gedragen wordt door groote bataljons en groote oorlogsschepen.”

Ook wie van meening mocht zijn, dat hierop nog wel een en ander af te dingen ware, kan toch niet zijn oogen sluiten voor het feit, dat, indien de groote mogendheden er aldus over denken, de gewapende neutraliteit der kleine de beteekenis, welke zij tot nu toe had, grootendeels zal hebben verloren. Want die beteekenis beruiste in het vertrouwen, dat in haar gesteld werd als „flankdekking” voor de groote belligerenten. Indien dat vertrouwen wijkt en de overtuiging gaat heerschen, dat de flankdekking geenerlei waarde meer heeft, omdat de krachten ontbreken, de neutraliteit ook maar tijdelijk met de wapenen te verdedigen, vervalt het nuttig rendement van het tot dusver door de kleine mogendheden gevolgde beleid.

Alles tezamen genomen, is het dan ook weinig te verwonderen, dat aan het neutraliteitsbegrip in zijn ouden vorm geen toekomst meer wordt toegedacht. Een Nederlandsch dagblad kon dan ook schrijven: „Deze oorlog beteekent het begin van een wereld, waarin de neutraliteit in geen geval nog dezelfde rol zal spelen, die zij in de negentiende eeuw gespeeld heeft. De overgrootte meerderheid der Nederlanders is zich daarvan bewust.”

Naast andere oorzaken, heeft deze verschrompeling van het klassieke neutraliteitsbegrip in belangrijke mate bijgedragen tot de thans heerschende opvatting omtrent de toekomstige positie der afzonderlijke staten. Tusschen de beide uitlatingen, hiervoren uit de „Times” geciteerd, bestaat dan ook ongetwijfeld verband.

* * *

Dat — zoals in het voorafgaande werd geconstateerd — de beide elkaar thans bestrijdende grootmachten op een zeer voornaam punt in gelijke richting denken, is een lichtpunt in dezen donkeren tijd. Het vormt de synthese onder de bestaande tegenstellingen.

Te meer te betreuren is, dat zij op grond van deze gemeenschappelijke visie niet reeds veel eerder tot saamspreking gekomen zijn. Er zijn momenten in dezen oorlog geweest, — met name ook na de rede van den Führer van het Duitse Rijk op 19 Juli 1940 — waarop daartoe alle aanleiding had bestaan. En er is geen reden om a priori aan te nemen, dat zulk een saamspreking tot onvruchtbaarheid zou zijn gedoemd geweest of slechts zou hebben kunnen slagen ten koste van beginseloffers. Doelmatige afteekening van de grootere éenheden, en waarborging van voldoende vrijheid binnen die éenheden, vormden geen onoplosbare problemen. Indien men het verleden verleden gelaten had en over de door haat en wantrouwen geslagen kloven elkaar de hand had gereikt, zou een aannemelijke vormgeving aan het **beiderzijds gestelde desideratum** waarschijnlijk te vinden geweest zijn.

Men heeft daarvan echter niet willen weten, en het bloedig drama is onverstoord voortgezet.

Een ocean van ellende is nu sedert het begin van den krijg over de wereld uitgestort. In land na land zijn hekatomben van menschen aangericht; heele stadsdeelen bezweken; kerken, ziekenhuizen, monumentale gebouwen, met een rijk verleden en een hooge kunstwaarde, verwoest; vrouwen en kinderen opgejaagd, uitgehongerd, vermorzeld; millioenen op de vreeselijkste wijze verminkt. Economisch is onmetelijke schade gedaan. De welvaart, door geslachten opgebouwd, is voor een groot deel vernietigd. Een verarming is ingetreden, waarvan de omvang eerst in het uur der ontwaking zal blijken. De geestelijke ontwrichting is, zoo mogelijk, nog groter. Ziedende haat heeft de geesten van heele volken vergiftigd. Een haat, die thans reeds een verdwaaide heeft doen schrijven, dat na den oorlog alle geslachtsrijpe burgers uit een bepaald land zullen

moeten worden gesteriliseerd, opdat binnen afzienbaren tijd de geheele bevolking van dat land zal uitsterven. Het „homo homini lupus” — de mensch is een wolf voor zijn naaste — viert op lugubere wijze hoogtij.

Het einde van dit alles is nog niet te voorzien. Als het tenslotte komt, zal het een gestalte dragen als door niemand beoogd of begeerd is.

Tenzij alsnog bezinning intreedt.

D.w.z. tenzij in dit schrikkelijk uur de strijdende partijen de kracht vinden om, over afgronden van haat en vijandschap heen, elkaar de hand te reiken tot overleg op den grondslag van de éenheid van gedachte, die op een voornaam punt tusschen hen bestaat.

* * *

Er zou te meer reden zijn zich daarover te verheugen, omdat die ééne gedachte een **goede** gedachte is.

Brandend in veler hart is op dit oogeblik de vraag: Zal deze oorlog nog iets anders opleveren dan rouw en kommer, vernietiging van stoffelijke en geestelijke waarden, onopgeloste en onoplosbare raadselen? Zullen komende generaties aan dezen tijd kunnen denken met iets van de dankbaarheid waarmee wij thans denken aan sommige heel donkere uren van onze geschiedenis?

Tijdens den vorigen oorlog heeft bij velen dezelfde vraag geleefd. En een vonk van hoop gloorde, dat het „mene tekel”, toen aan den wand van onze internationale samenleving geschreven, niet zonder vrucht zou blijven.

Door uitlatingen van tal van vooraanstaande mannen werd die hoop gevoed.

Zóó zeide in November 1918 Lloyd George, de toenmalige Engelse Premier: „Dit is de laatste groote oorlog geweest, of, zoo ik mij daarin vergis, zal de volgende van ons werelddeel een ruïne maken.”

Lord Bryce verklaarde: „Wanneer gij geen einde aan den oorlog zult maken, zal de oorlog een einde aan U, d.i. aan de Europeesche beschaving maken en dit werelddeel zal in den chaos storten, waaruit geen opstanding meer mogelijk zal zijn.”

Ondanks deze waarschuwingen, en soortgelijke van vele anderen, is de wereld in recidive vervallen.

Het instituut, dat er tegen zou waken, kwam onvoldragen ter wereld en vond, na een wisselvallig bestaan, een vroegtijdigen dood.

De verbeterde geestesgesteldheid, die het organisatorisch werk zou schragen, zakte spoedig in.

Na 20 jaar was zij zóó ver ingezakt, dat, toen Chamberlain als een onvermoede vredesduif zijn derde vlucht naar het vasteland volbracht had, hij in zijn eigen land aan felle critiek bloot stond.

En niet alleen dáár, maar ook elders. Toen schrijver dezes na het accoord van München, in September 1938, de vlag had uitgestoken, werd hem door een politieken leider gezegd: Gij hadt liever de vlag halfstok moeten hangen.

Sommigen zullen zeggen, dat latere gebeurtenissen de critici in het gelijk hebben gesteld. Met hetzelfde recht kan men echter meenen, dat de reactie, welke Chamberlain's optreden in zijn land wekte, die latere gebeurtenissen heeft bevorderd, omdat zij het wantrouwen levendig hield. Doch wat hiervan zij, en door wiens schuld dan ook, vast staat, dat de les van den vorigen oorlog onvoldoende is gebleken om aan ons werelddeel de nieuwe ramp te besparen.

Mogen wij thans iets beters hopen?

De door beide oorlogvoerende partijen gekoesterde verwachting, waarop boven gewezen werd, biedt grond om op die vraag — mits tijdig de huidige afbraak wordt gestuit — een niet te ongunstig antwoord te geven.

Dit is geen lichtvaardig optimisme, maar een nuchter rekening houden met wat de geschiedenis leert.

In het verleden is de vrede altijd gediend geworden, wanneer kleinere, op zich zelf staande, éénheden kwamen te leven in een grooter verband. Dit onverschillig, of die kleinere éénheden waren stammen, families, steden, gewesten, kantons, staten of nog iets anders. En evenzeer onverschillig, of het grootere verband, waar- onder zij kwamen te leven, den naam droeg van Staat, Bondsstaat, Statenbond, Vereenigde Provinciën, Vereenigde Staten of nog een anderen. Telkens wanneer boven de elkaar te voren beoorlogende gemeenschappen zich vormde een rechtsgemeenschap, waaraan alle zich verbonden gevoelden, was het met het onderling krijgvoeren gedaan. Zelfs is dit de éénige manier gebleken waarop de oorlog overwonnen werd. Alle andere middelen hielpen slechts tijdelijk. Herhaaldelijk, inzonderheid na iedere langgerekte oorlogsperiode, is er een sterke drang geweest naar den vrede. Men heeft het gezocht in „heilige allianties”, in dure eeden „nooit meer oorlog” te voeren, in periodieke vredesconferenties, in een intensieve vredespropaganda onder de volken, het bestrijden van chauvinisme, het kweken van saamhoorigheidsbesef en onderlinge welwillendheid. Ongetwijfeld heeft dit alles ook wel goeds uitgewerkt. Menig conflict is er door verzacht of voorkomen. Maar tenslotte bleek dit

alles steeds onmachtig het noodlot te keeren. Dergelijke steunsel werken gewoonlijk het best gedurende de inzinking ná een oorlog, d.w.z. zoolang zij niet noodig zijn om oorlog te voorkomen. Straks, als het leed vergeten is, verliezen zij hun kracht en wordt weer, naar het klassieke woord, „het kwade gedaan dat men niet wil”.

Afdoende remedie is slechts gebleken de tezamenbrenging van wat op zich zelf stond in een grooter geheel; het scheppen van een rechtsinstantie, die allen verbond.

De mate van zeggenschap van zulk een instantie was daarbij van secondair belang en dan ook zeer uiteenlopend. De historie kent voorbeelden van een zeer geringe zeggenschap, terwijl toch het bestaan van het hooger contact voldoende was om iedere gedachte aan onderling oorlogvoeren tusschen de samenstellende deelen uit te sluiten.

Zij, die destijds gepleit hebben voor het denkbeeld van de „Vereenigde Staten van Europa”, zijn door dit motief geleid geworden. Zij handelden dan ook niet naar een lossen inval, maar naar een historisch gegeven, al dwaalden zij in de uitwerking en in de opportuniteit.

Wanneer, als uitvloeisel van dezen oorlog, de bedoelde grootere éénheden zich vormen, dan zal binnen die éénheden de vrede verzekerd zijn. Daarnaast mag worden aangenomen, dat tusschen die éénheden zelf, doordat zij minder wrijvingsobjecten en meer armslag hebben, een vlot overleg en een goede verstandhouding gemakkelijk zullen worden bereikt.

Voor vrees, dat de geschetste ontwikkeling nationale goederen in gevaar zou moeten brengen, bestaat geen grond. Aan de vrijheid der naties zal deze ontwikkeling evenmin afbreuk behoeven te doen als tot dusver de vrijheid van den burger werd gedeerd doordat hij een deel van het staatsgeheel vormde en dus zijn vrijheid haar begrenzing vond in die van anderen. Slechts de anarchie kan tegen dit laatste bezwaar hebben. Op internationaal gebied de „anarchie” te vervangen door organisatie, is een doel dat aan ieder, die de samenleving der volken op hooger peil wil brengen, moet toelachen.

De volstrekte souvereiniteit der afzonderlijke staten zal daarbij ongetwijfeld niet kunnen worden gehandhaafd. Maar wie om die reden afwijzend zou willen staan, behoort toch vooraf te bedenken, om welke hoogst ernstige dingen het hier gaat.

De perfectioneering der vernielingstechniek heeft den oorlog tot iets zóó monsterachtigs gemaakt, dat het voortbestaan onzer beschaving, inclusief alle mooie instellingen waaraan wij gehecht

zijn en die wij ten eeuwigen dage zouden willen behouden, van zijn onderdrukking afhankelijk is.

Er zijn tijden geweest, waarin de oorlog werd beschouwd als een „noodzakelijk kwaad”, waar wij nu en dan doorh en moesten, en waarvan wij dan maar wilden hopen, dat de regenererende krachten, die ervan uitgingen, de moreele en stoffelijke nadeelen zouden overschaduwen. Of zelfs als een „betrekkelijk goed”, roem en welvaart brengend aan den overwinnaar, loutering misschien aan den overwonnenen. Die tijden zijn voorbij. De oorlog is geworden de booze demon, die onze beschaving met volstrekten ondergang bedreigt. Te volstreker, naar mate onze technische kennis vorderingen maakt. De beheersching der natuur, op zich zelf een waardevolle vrucht van den menschelijken geest, wordt door den modernen oorlog tot een vloek. Die oorlog brengt ons de paradox: „Hoe meer wij de natuurkrachten gaan beheerschen, des te gevaarlijker vijanden worden zij ons en des te dreigender loeren zij op ons verderf.”

Op 14 September 1918, toen de wereldoorlog zijn einde naderde, schreef de toenmaals in ons land fungeerende Legercommissie: „De op dood en verwoesting gerichte middelen, waarmee de toegepaste wetenschappen de thans strijdende partijen in steeds meer perfectioneerden staat en op steeds uitgebreider schaal voorzien, middelen, die in komende jaren nog tot onbegrensde groote ontwikkeling kunnen gebracht worden, zullen regeeringen en volken tot hun eigen behoud onafwijsbaar dwingen af te zien van de oplossing van internationale geschillen door middel van geweld.”

Wij weten nu, dat van dit „afzien” niets gekomen is en langs den weg van bloote bezinning niets komen zal.

De booze demon wordt slechts overwonnen, indien de lijn der geschiedenis doorgetrokken wordt, d.w.z. indien het komt tot de vorming van grootere rechtsgemeenschappen. De autonomie der afzonderlijke staten, en hun gelijkgerichtigheid, behoeft daardoor niet te worden aangetast. Ook dit leert de historie. Groote vrijheid voor de samenstellende deelen, en dientengevolge groote verscheidenheid in de wetgeving en zelfs in den staatsrechtelijken opbouw, deed zich herhaaldelijk voor. In den Zwitserschen Bondsstaat had tot v or eenige jaren ieder kanton onder meer zijn eigen strafwetboek. In den Duitschen Statenbond leefden monarchieën en republieken naast elkaar.

Waar het op aankomt, is slechts, dat een staatsrechtelijk verband de feitelijk reeds bestaande saamhoorigheid tot uiting brengt en tot levende werkelijkheid maakt. Dit af te wijzen op grond van gehecht-

heid aan het verleden, ware een prijsgeven van de toekomst. Ook hier geldt, dat wie zijn leven zal willen behouden, het zal verliezen.

* * *

Of gr pen wij te hoog, indien wij meenen, dat uit dezen rampzaligen krijg iets blijvend-goeds kan voortkomen?

Het is mogelijk. Wij kennen Gods plan met dezen tijd nog niet. Maar wij weten, dat Hij in Zijn straffen en beproevingen vaak een zegen verborgen houdt. Zou zulk een zegen ook niet kunnen liggen in den nood, die ditmaal over ons volk en ons werelddeel gekomen is? Is het onmogelijk, dat deze wereld, die na 1918 niet de kracht vond om aan den waanzin van den modernen oorlog een halt toe te roepen, uit deze nieuwe katastrofe te voorschijn treedt in een gestalte, welke haar tegen verdere afbraak en finalen ondergang behoedt? Een gestalte, die een goede verstandhouding en een geregelde samenwerking verzekert, niet alleen binnen de gevormde grootere éenheden, maar ook tusschen die éenheden onderling, wier vitale belangen binnen eigen ruimte veilig zullen zijn. Is het ondenkbaar, dat aldus eindelijk een internationale ordening bereikt wordt — gaver dan zij tevoren beproefd en mislukt is — die de vrije naties, groote en kleine, de handen doet in enslaan, minder luttelend op wat schijnbaar en tijdelijk haar verdeelt dan op wat wezenlijk en duurzaam aller belang dient? Zeker is, dat het heimwee der volken hiernaar uitgaat. En niet minder dat, als het bereikt wordt, een gemeenschappelijke doelstelling en een geordende arbeidsverdeling mogelijk zullen worden, welke, naast afwending van toekomstig oorlogsgevaar, een verhooging van de algemeene welvaart en een nieuwe opgaande lijn voor de wereld beloven.

De tranen van dezen tijd zullen dan niet tevergeefs geschreid zijn.

* * *

Er is wel geen volk, dat zulk een uitkomst warmer zou toejuichen dan het onze.

„Wij verafschuwen den oorlog. Natuurlijk zullen wij ons verdedigen, als wij worden aangevallen. Maar wij verafschuwen den oorlog.” Aldus luidde het telegram, dat eenige jaren geleden namens onze natie door haar meest bevoegde autoriteit werd uitgezonden.

Een verleden van meer dan honderd jaar was daarmee in overeenstemming.

Gedurende al die jaren heeft ons land den vrede gediend.

In den stormhoek van Europa gelegen, heeft het tijdens den

vorigen oorlog zich de grootste opofferingen getroost om zijn neutraliteit naar alle zijden te handhaven en te midden van het krijgsumoor een veilig plekje te bewaren, waar opgejaagden en hongerenden, zoowel volwassenen als kinderen, een toevlucht konden vinden.

Toen het vredesverdrag van Versailles gesloten was, heeft het bij monde van zijn meest bevoegde beoordeelaars betreurd, dat verzuimd was een wezenlijken vrede tot stand te brengen.

Toen nieuwe oorlogsdreiging kwam, heeft het meer dan ééns zijn goede diensten aangeboden tot afwering van de ramp.

Ons volk hongert naar vrede, zoowel voor zich zelf als voor anderen.

Indien het ditmaal gelukken mocht, een vrede tot stand te brengen, die het merkteken van duurzaamheid in zich draagt, dan zou zulks beantwoorden aan een diep in de harten levend Nederlandsch ideaal.

* * *

Op dit oogeblik moge dit alles véraf schijnen, niet vergeten behoort te worden, dat in het verleden het vaak de donkerste uren geweest zijn, die een nieuw en beter tijdperk voor de samenleving openden.

In de Inleiding op zijn uitgave van Bilderdijks „Ondergang der Eerste Wereld” wijst Da Costa er op, dat groote historische gebeurtenissen dikwijls nog heel andere gevolgen hebben dan aanvankelijk tot openbaring kwamen. Opmerkelijk is, dat hij, de geharnaste bestrijder van de beginselen der Fransche Revolutie, juist deze laatste beweging daarbij als voorbeeld kiest. „Wie zal ontkennen,” schrijft hij, „dat in de hand dier aanbiddelijke Voorzienigheid, welke alle dingen, ook de uitsporigheden van menschen en volken, tot Hare eigene doeleinden doet medewerken, de groote omkeering van zaken aan het eind der achttiende eeuw ook hare zeer weldadige uitkomsten heeft moeten opleveren? Was zij niet als in onze stoffelijke atmosfeer de orkaan, die, met verwoesting en vernieling wijd en zijd, toch ook van allerlei onreine dampen den luchtstroom zuiver vaagt? Was zij niet als de stroom, die, verdelgend buiten zijn oevers getreden, toch ook tevens hier en daar aan den grond dien hij overdekte, een ophoogend en vruchtbaar makend slib moet achterlaten? Alle dingen, bovendien, plegen zoo geheel anders in de gevolgen te werken, dan zij door de aanleggers bedoeld, of door de tegenstanders beschouwd zijn. Aan de beweging van ontwikkeling,

die God in de loop der tijden gelegd heeft, kan niets of niemand zich onttrekken. En ook de meest verklaarde en moedigste tegenstander van den **Geest der Eeuw** (geheel iets anders dan de **loop der Eeuw**) ondervindt in zich zelven zoowel als in alles wat hem omringt, dat hij een zoon zijns tijds blijft.”

Wie de leiding Gods in de geschiedenis aanvaardt, zal deze woorden zeker beamen en ook niet uitgesloten achten, dat de golfslag van dezen tijd op het ondergelopen land „een vruchtbaar makend slib achterlaat”.

* * *

Of moet misschien eerst de „schuldvraag” van dezen oorlog uitgemaakt worden, vóórdat wij aan andere dingen kunnen denken?

Ontkennend zal het antwoord zijn voor ieder, die zich herinnert hoeveel kwaad de schuldvraag — niet overgelaten aan den geschiedschrijver, maar als wapen gehanteerd in de internationale politiek — in het verleden reeds gedaan heeft.

De menschelijke gerechtigheid werkt zwak waar de rechter partij in het geding is.

In Engeland is in 1940 een lezenswaardig boekje verschenen onder het opschrift: „What should Christians pray for?” (Waarvoor kunnen Christenen bidden?)

Aan het slot daarvan geeft de schrijver de volgende fijne teekening van de „drie vlakken”, waarop men zijn verhouding tot den vijand kan zien:

„1. Daar is het vlak van de onwedergeborene menschelijke natuur, welk vlak niet ver staat boven dat van het dier. Van dat gezichtspunt gaat het feitelijk om een strijd op leven en dood, opdat de sterksten overleven. Zij of wij gaan onder. Het is de wet van de Rimboe, en er is niet veel plaats voor zedelijke overwegingen.

„2. Daar is het tweede vlak, het vlak van den mensch als zedelijk agent, het vlak waarop wij rekeningen uitschrijven met moreele vorderingen en tegenvorderingen en waarop het begrip past van de „rechtvaardige zaak”. Het is stellig een veel hooger vlak, een waarop het mogelijk is het begane goed en kwaad af te wegen, en waarop wij de roeping hebben onderscheid te maken tusschen de verschillende graden van schuld en verantwoordelijkheid . . .

„3. Maar daar is nog een ander vlak. Het is niet zeer gemakkelijk in woorden uit te drukken.

„Wij komen tot dit vlak alleen wanneer iets in ons gebeurd is. En wat gebeurt, is dat wij ontdekken onzen gemeenschappelijken nood,

de algeheele behoefte der menschen aan vergeving. Het gevolg daarvan is, dat onze oogen opgaan en wij alle moreele vorderingen en tegenvorderingen zien in een nieuw licht. Wij zien ze in het licht van een schandpaal waaraan een gebroken lichaam hangt, waarboven staat geschreven: Dit is het wat het God kostte om de wereld lief te hebben ...

„Ik weet natuurlijk dat op dit oogenblik dit vlak zóó ver boven ons ligt, dat het onnozel klinkt er over te spreken. Maar tenzij wij kunnen inzien, dat dit is het vlak, hetwelk God de wereld wil doen bereiken na dezen oorlog, zie ik geen hoop voor de toekomst der menschheid. En als wij het bereiken, dan denk ik dat ons gebed zal zijn: Vader, vergeef ons; wij wisten niet wat wij deden.”

Als deze stemming de overheerschende werd in alle oorlogvoerende landen, zou zeker nergens behoefte gevoeld worden, de schuldvraag op te werpen als een slagboom op den weg naar den vrede.

* * *

Er blijft reden, te gelooven en te hopen.

In de geschiedenis der menschheid is nauwelijks een groote hervorming of vooruitgang te noemen, of de weg daarheen liep door de diepte.

Gods doen kan zijn als dat van den beeldhouwer, die door harde slagen uit een ruw stuk marmer iets waardevols voortbrengt.

„Hij doorwondt en Zijn handen heelen,” staat in het boek Job. De wonde-zelve, die Hij slaat, kan heeling zijn.

Het oordeel, dat thans over de wereld gaat, kan tot haar vrede dienen. In geestelijk opzicht. Maar óók in dien zin, dat het komende generaties tegen strijdorgiën, als waarvan wij nu getuigen zijn, behoedt.

Laat ons in geen geval Zijn geest weerstaan.

Toen op het Kerstfeest van 1940 in een Engelsche kerk in Portugal het uit het Duitsch vertaalde „Silent night, sacred night” werd aangeheven, moest schrijver dezes er aan denken, hoe op dienzelfden dag, niet alleen in zijn vaderland, maar ook in Duitschland, dit lied door miljoenen gezongen werd. En met weemoed vervulde weer de gedachte, dat menschen met dezelfde geestelijke behoeften thans meedoogenloos op elkaar worden losgelaten. Dien gruwel voor de toekomst te keeren, is een bezielend ideaal voor allen, die deze wereld gaarne iets beter zouden achterlaten dan zij haar gevonden hebben.